bk. EBÛ HÂŞİM, Abdullah b. Muhammed
Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin büyük oğlu ve kendi devrinde Keysâniyye Şîası'na bağlı grupların imamı.

EBÛ HÂŞİM, Abdullah b. Muhammed

(أبو هاشم عبدالله بن محمد)

Ebû Hâşim Abdullāh b. Muhammed b. Alî b. Ebî Tâlib (ö. 98/716-17)

Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin büyük oğlu ve kendi devrinde Keysâniyye Şîası'na bağlı grupların imamı.

Medine'de doğdu. Annesi, Nâile bint Hâlid b. Alkame adlı bir **ümmüveled***-dir. Hayatının ilk devreleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kendisinden sonra nesli devam etmeyen büyük oğlu Hâşim'den dolayı Ebû Hâşim künyesiyle anılır. Ebû Hâşim İslâm akaidiyle ilgili çalışmaları yanında hadis rivayetiyle de meşgul olmuştur. Babasından rivayet ettiği müt'a nikâhının haramlığını ifade eden hadisler İmam Mâlik'in *el-Muvatta*ʾı ("Nikâh", 41) ile Buhârî ("Meġāzî", 38) ve Müslim'in ("Nikâh", 29-32) sahihlerine geçmiştir. Zührî, Amr b. Dînâr ve Sâlim b. Ebü'l-Ca'd ondan hadis rivayet etmişlerdir. İslâm akaidiyle ilgili görüşlerinden özellikle adl ve tevhid konularında Mu'tezile mezhebinin kurucusu Vâsıl b. Atâ'ya büyük ölçüde tesir ettiği ve **ircâ*** konusunda yazılan ilk eserin müellifi olduğu rivayet edilmekteyse de ona ait olmak üzere sonraki dönemlere intikal eden herhangi bir eser mevcut değildir. Ebû Hâşim'in **sika*** ve az hadis rivayet eden bir kimse olduğunu belirten ifadeler yanında (İbn Sa'd, V, 328; İbn Kuteybe, s. 217) kardeşi Hasan derecesinde güvenilir bulunmadığı ve Sebeiyye'ye temayül gösterip onların uydurduğu hadislere ilgi gösterdiği de (Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, V, 187; İbn Hacer, VI, 16) bizzat râvisi Zührî tarafından nakledilmektedir. Birbiriyle çelişen bu rivayetler karşısında Ebû Hâşim'in gerçek şahsiyetini ortaya koymak son derece güçleşmiştir. Şehristânî'nin, Hâşimiyye fırkasının görüşlerini belirtirken her âyetin bir te'vili, her zâhirin bir bâtını bulunduğu, dış dünyadaki her misalin diğer âlemde bir hakikati olduğu, dış âlemde yaygın olan hikmet ve sırların bir insanın şahsında toplanacağı ve o kimsenin gerçek imam olacağı, bu bilgilerin Ali b. Ebû Tâlib'den Muhammed b. Hanefiyye'ye, ondan da Ebû Hâşim'e geçtiği tarzındaki rivayeti (*el-Milel*, I, 150-151) doğru ise bu, Ebû Hâşim'in Kûfe civarında yaygın olan gnostisizmin tesirinde kaldığı sonucunu ortaya koymakta, böyle bir sonuç ise muhtelif fırkalarında farklı olmak üzere Şîa akaidi için bazı tehlikeler arzetmektedir.

Hüseyin b. Ali'den sonra Muhammed b. Hanefiyye'ye tâbi olan Şiî fırkalar onun vefatından sonra oğlu Ebû Hâşim'e bağlandılar. Özellikle Horasan ve civarında Emevîler'e düşman olan pek çok Şiî onu babasının halefi ve imam olarak kabul ediyorlardı. Ebû Hâşim, ölümünden biraz önce Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i ziyaret etti. Hangi sebeple olduğu kaynaklarda belirtilmeyen bu ziyaret sırasında halife onun ilmi ve ifadesi karşısında hayretini belirterek Kureyş içinde benzeri bir kimseye rastlamadığını itiraf etti ve ihtiyaçlarını karşılamak için bazı yardımlarda bulundu. Ebû Hâşim Filistin'e gitmek üzere Şam'dan ayrılınca halifenin Lahm ve Cüzâm beldelerine gitmek üzere gönderilen adamları tarafından zehirli süt içirildiği için yolda hastalandı. Zehirlendiğini ve ölümünün yaklaştığını hisseden Ebû Hâşim, yanındaki adamlarına kendisini Humeyme'de bulunan amcazadesi Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a götürmelerini söyledi. Abbâsî taraftarlarının merkezi olan Humeyme'de amcazadesiyle buluşarak imâmetin kendisinden sonra Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas evlâdına geçmesini vasiyet etti; özellikle Horasan ve Irak'taki mensuplarına karşı hareket tarzı konusunda ona tavsiyelerde bulundu. Birçok kaynak eserde kısa veya uzun olarak nakledilen bu vasiyet, imâmetin Ali evlâdından Abbas evlâdına geçişinin bir vesikası olarak değerlendirilmiş olup Abbâsîler Horasan'daki faaliyetlerinin meşruiyetini buna dayandırmışlardır. Bir başka ifade ile bu vasiyet, Horasan'da Abbâsî hâkimiyetini savunan Râvendiyye fırkasının hareket noktasını teşkil etmiştir.

Ebû Hâşim'in Humeyme'de ölümünün ardından kendisine bağlı olanların çoğunluğu yukarıdaki vasiyete uyarken imâmetin Ebû Hâşim'den sonra kardeşi Ali b. Muhammed'e, yeğeni Hasan b. Ali'ye veya Abdullah b. Amr el-Kindî'ye intikal ettiğini iddia edenler de olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʾ, "Nikâh", 41; Buhârî, "Meġāzî", 38; a.mlf., *et-Târîḫu'l-kebîr*, V, 187; Müslim, "Nikâh", 29-32; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, V, 327-328; Ya'kūbî, *Târîḫ*, I, 296-299; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (Ukkâşe), s. 217; Nevbahtî, *Fıraḳu'ş-Şîʿa*, s. 27-30; Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), VII, 421; İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd*, IV, 475-477; Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 6, 20-23; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Maḳātilü't-ṭâlibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Kahire 1949 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 152; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 202, 203; İsferâyînî, *et-Tebṣîr* (Kevserî), s. 19; Şehristânî, *el-Milel* (Kîlânî), I, 150-152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 53; İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerḥu Nehci'l-belâġa* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1385-87/1965-67, VI, 371; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, IV, 129-130; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile*, s. 7, 16, 17; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 16; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşʾetü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 60-64; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fığlalı), Ankara 1981, s. 68-69; K. V. Zetterstéen, "Ebû Hâşim", *İA*, IV, 28; S. Moscati, "Abū Hāshim", *EI²* (İng.), I, 124-125; T. Nagel, "Abū Hāšem ʿAbdallāh", *EIr.*, I, 314-315.

HASAN ONAT

EBÛ HÂŞİM el-CÜBBÂÎ

(أبو هاشم الجبّائى)

Ebû Hâşim Abdüsselâm b. Muhammed b. Abdilvehhâb el-Cübbâî (ö. 321/933)

Behşemiyye fırkasının reisi ve Mu'tezile'nin büyük imamlarından biri.

277'de (890-91) Basra'da doğdu. Mu'tezile imamlarının önde gelenlerinden Ebû Ali el-Cübbâî'nin oğlu olup onun gibi Cübbâî nisbesiyle anılır. Babasından ve devrinin meşhur âlimlerinden öğrenim gördü. Arap edebiyatını Müberred'den öğrendi. Kısa zamanda büyük bir âlim olarak şöhret kazandı ve özellikle kelâmî konulardaki dirayeti sayesinde Mu'tezile'nin büyük imamları arasında yer aldı. Mezhebin dokuzuncu tabakasındaki âlimlere göre yaşı küçük olmasına rağmen bu tabakaya girmeyi başardı. Bu sırada ders arkadaşı Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ile de kelâmî konularda münazaralar yaptığı bilinmektedir. Ebû Hâşim babasının vefatından sonra 926'da Bağdat'a gitti. Burada bir yandan telif çalışmalarıyla uğraşırken bir yandan da ilmî araştırmalara ve talebe yetiştirmeye devam etti. Bağdat'ta vefat etti ve Hîzeran veya Bostan Kabristanı'na defnedildi.

İbn Hallâd el-Basrî, Abdullah b. Hattâb, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali el-Bas-